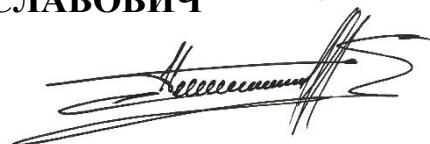

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА**

ПОЛІТАНСЬКИЙ В'ЯЧЕСЛАВ СТАНІСЛАВОВИЧ

УДК 340.12:342.7

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ
ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Реферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Кропивницький – 2024

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Науково-дослідному інституті публічного права

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки
Дрозд Олексій Юрійович,
керівник Департаменту організації
забезпечення діяльності
Бюро економічної безпеки;

доктор юридичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки
Юнін Олександр Сергійович,
проректор Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ;

доктор юридичних наук, доцент
Зайкіна Ганна Миколаївна,
начальник відділу освітніх комунікацій та
публічного адміністрування
Департаменту освіти Харківської міської
ради

Захист відбудеться 25 травня 2024 р. о 9⁰⁰ на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 23.053.05 Центральноукраїнського державного університету імені В. Винниченка за адресою: 25006, м. Кропивницький, вул. Шевченка, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Центральноукраїнського державного університету імені В. Винниченка за адресою: 25006, м. Кропивницький, вул. Шевченка, 1.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Олена СОКУРЕНКО

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Глобальна всевітня мережа Інтернет на сьогодні відіграє дедалі більш значущу роль, слугуючи не лише засобом інформаційних технологій, елементом комунікації між приватними особами, а й каталізатором розвитку суспільно-політичних процесів в інноваційному векторі на загальнодержавному рівні. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій і формування інформаційного суспільства зумовили виникнення на початку ХХІ століття інноваційного напрямку публічного управління й адміністрування та загалом основи взаємодії держави й суспільства – електронного урядування (e-government).

За цих умов, незалежно від принципів і завдань, реформування національних урядів має на меті впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у сферу публічного управління щодо покращення внутрішньої і зовнішньої соціально-економічної та політичної взаємодії, підвищення ефективності та якості державних послуг. Зазначені ініціативи та програми отримали назву «електронне урядування».

Зв'язок теми дисертації із сучасними дослідженнями. Питання організаційно-правового регулювання електронного урядування слугувало предметом численних досліджень. Вказану проблематику висвітлено в працях таких учених як О. А. Баранов «Концептуальні засади розвитку електронного урядування в Україні» (2009), О. Ю. Кудрявцев «Електронне урядування в сучасному політико-адміністративному просторі» (2016), П. С. Клімушин «Стратегії та механізми електронного урядування в інформаційному суспільстві» (2016). Аналізовані роботи визначають лише окремі елементи електронного урядування, але не розкривають питань, які б висвітлювали особливості саме організаційно-правового забезпечення електронно-урядової діяльності в умовах нових геополітичних процесів.

Підґрунтям дисертаційного дослідження стали праці таких учених-юристів як: І. В. Арістова, Ю. Є. Атаманова, В. М. Бабаєв, О. В. Баранов, Ю. П. Битяк, В. М. Брижко, О. В. Бринцев, А. П. Гетьман, Є. А. Гетьман, О. С. Гиляка, В. І. Гурковський, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. В. Дзюба, О. Д. Довгань, С. Б. Жданенко, І. Б. Жилияєв, О. О. Золотар, Т. Є. Кагановська, І. В. Клименко, П. С. Клімушин, Л. П. Коваленко, І. Б. Коліушко, А. М. Колодій, Б. А. Кормич, О. В. Кохановська, Є. А. Кравець, О. Ю. Кудрявцев, О. Б. Кукарін, І. С. Кусп'як, Н. В. Кушакова-Костицька, Є. А. Макаренко, В. Я. Малиновський, А. І. Марущак, В. В. Марченко, А. М. Митко, Л. Р. Наливайко, О. В. Петришин, В. Г. Пилипчук, І. Є. Погребняк, С. П. Погребняк, Т. В. Попова, Ю. А. Тарнавський, В. Я. Тацій, О. О. Тихомиров, Г. О. Христова, С. А. Чукут, Є. А. Яковлев та ін. Проте окреслена вище наукова проблематика не набула комплексного розв'язання донині. З огляду на викладене, можна стверджувати, що сьогодні в Україні бракує комплексних спеціальних наукових досліджень, які б надавали загальнотеоретичне уявлення про електронне урядування, що обумовлює

актуальність, своєчасність і практичну значущість обраної тематики дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Обрана тема дисертаційного дослідження спрямована на виконання основних положень Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки, затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 26 березня 2021 р. № 12-21, а також плану науково-дослідної роботи Науково-дослідного інституту публічного права «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0120U105390).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційної роботи полягає в комплексному розкритті теоретико-правових і практико-реалізаційних засад й особливостей організації функціонування та адміністративно-правових механізмів здійснення електронного урядування в Україні та формуванні концептуальних підходів щодо вдосконалення організаційно-правового регулювання електронного урядування як важливого інструмента розвитку інформаційного суспільства в Україні з урахуванням міжнародного досвіду формування та модернізації електронного урядування.

Відповідно до цієї мети були поставлено такі *завдання*:

- здійснити аналіз доктринальних підходів у вітчизняній юридичній науці щодо електронного урядування;
- окреслити місце права на інформацію в системі електронного урядування;
- з'ясувати етапи становлення та розвитку законодавства про електронне урядування;
- виділити особливості організаційно-правового забезпечення реалізації інститутів електронного урядування;
- визначити поняття та обґрунтувати зміст електронного уряду як головного інституту електронного урядування;
- розкрити основні результати впровадження електронної демократії в діяльність органів публічної влади;
- дослідити регламент діяльності електронного парламенту;
- надати юридичну архітектуру електронного судочинства;
- розкрити потенціал і необхідність впровадження електронних адміністративних послуг у сфері електронного урядування;
- дослідити методологію електронного документообігу;
- виокремити ключові завдання та напрями діяльності інформаційної безпеки й захисту інформації в електронному урядуванні;
- виділити особливості формування електронного урядування в міжнародно-правових документах;
- висвітлити стандарти Європейського Союзу щодо запровадження електронного урядування;

– дослідити особливості модернізації електронного урядування в країнах Американського континенту;

– здійснити порівняльно-правовий аналіз специфіки трансформації електронного урядування в країнах Азії.

Об'єктом дослідження слугують суспільні відносини, пов'язані зі становленням та реалізацією електронного урядування за допомогою використання широкого спектра новітніх електронних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують надання різноманітних та якісних державних послуг у режимі реального часу для всіх категорій осіб, як у національному, так і регіональному масштабах.

Предметом дослідження є організаційно-правові засади функціонування електронного урядування.

Методи дослідження. Підґрунтя методології дослідження становить комплексний підхід до аналізу електронного урядування, який полягає в застосуванні загальнонаукових і спеціально-наукових методів, що дали змогу досягнути мети й виконати поставлені завдання, а також забезпечили достовірність отриманих висновків.

Так *діалектичний* метод надав можливість схарактеризувати різні форми сучасних концепцій електронного урядування, їх взаємозв'язок та взаємодію з іншими правовими явищами, а також дослідити зміст і засади електронного урядування, що передбачають усвідомлення людьми нових можливостей впливу на політичне та економічне життя країни, підвищення їхньої політичної активності й усвідомлення можливості впливу на державну владу за допомогою політично орієнтованих сайтів і порталів.

Історико-порівняльний метод використано в контексті дослідження генезису правового регулювання різноманітних складових електронного урядування та особливостей окремих етапів його становлення в Україні, а також висвітлення еволюції доктринальних положень з досліджуваної тематики.

Феноменологічний метод допоміг сформувати сучасну картину електронного урядування в суспільстві й законодавстві, а також визначитися з конкретними напрямками законотворчої роботи щодо вдосконалення його нормативного закріплення.

Метод *правового прогнозування* уможливив визначення конкретних перспектив розвитку електронного урядування в Україні та розроблення пропозицій щодо вдосконалення законодавства в цій сфері.

Завдяки методу *аналізу* вдалося виокремити ключові завдання електронного урядування, на підставі чого встановлено, що воно сприяє формуванню партнерських відносин між владою та суспільством, окремими громадянами й бізнесом, що підвищує ефективність діяльності всіх суб'єктів цих відносин і сприяє розбудові сучасного інформаційного суспільства. Метод *синтезу* надав можливість встановити, що електронне урядування, як і всі суспільно-правові процеси та явища, базується на низці загальних і спеціальних принципів, які обґрунтовують об'єктивність формування й

функціонування електронного урядування в органах влади, з огляду на динамічно змінювані потреби громадян і глобальний розвиток суспільства.

Застосування методу *тлумачення* дало змогу навести авторські новаційно-правові визначення понять функцій, принципів і предмета електронного урядування, електронного уряду, електронної демократії, електронного парламенту, електронного суду, електронних адміністративних послуг, електронного документообігу, електронного цифрового підпису й інформаційної безпеки в електронному урядуванні.

За допомогою *системного* методу встановлено, що першим кроком України в напрямі формування власного інформаційного суспільства шляхом запровадження електронного урядування має стати формування ринку адміністративних та інформаційних електронних послуг як рушійної сили, що дасть змогу в процесі розвитку електронного урядування сформуванню нову парадигму державного управління, яка має на меті покращення добробуту населення, зростання конкурентоспроможності підприємств і держави загалом, забезпечення нових пріоритетів розвитку держави.

Використання методу *узагальнення* засвідчило, що впровадження системи електронного урядування не обмежується лише автоматизацією управлінських процедур на основі комп'ютерних і телекомунікаційних технологій, а й дає змогу, звертаючись до одного державного органу за отриманням послуг, отримувати її від усіх інших взаємозв'язаних органів влади. Крім того, вказаний метод дає змогу констатувати особливу увагу, яка приділяється цьому питанню – як в Україні, так і в інших країнах, а отже, необхідно передусім усвідомлювати, що йдеться про інформатизацію органів державної влади всіх її рівнів та управлінських процесів.

Порівняльно-правовий метод уможливив висвітлення іноземного досвіду регулювання відносин, пов'язаних з особливостями законодавчого закріплення електронного урядування, а також зіставлення масиву напрацювань у цій сфері провідних зарубіжних і вітчизняних науковців.

Нормативну та емпіричну базу дослідження становлять міжнародно-правові звичаї, міжнародні договори, рішення міжнародних судів, акти міжнародних міжурядових організацій, чинне законодавство України та інших країн, звіти міжнародних організацій.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що наукова робота є одним з перших у вітчизняній юридичній науці комплексних досліджень організаційно-правових і теоретико-методологічних засад електронного урядування, його категоріально-понятійного апарату, інститутів, правових механізмів здійснення та реалізації, міжнародного досвіду й українських реалій його розвитку та закріплення, а також порівняльно-правового аналізу результатів цього досвіду.

Основні результати дисертаційної роботи, які мають наукову новизну і виносяться на захист, конкретизуються в таких положеннях.

вперше:

– визначено десять фундаментальних етапів розвитку електронного урядування в Україні: 1) дослідження закордонної практики розвитку та впровадження організаційно-правових засад електронного урядування в країнах, що є першопрохідцями в напрямі його втілення; 2) оцінка реальних можливостей та загалом встановлення необхідності в розвитку електронного урядування; 3) створення офіційних веб-сайтів органів публічної влади; 4) створення умов для вільного, безперешкодного та захищеного доступу й користування перевагами електронного урядування в будь-який час та в будь-якій точці країни чи світу; 5) забезпечення належного рівня комп'ютерної та інформаційної грамотності й освіченості людей; 6) створення базових елементів інтерактивності, тобто організації системи, за якої мета досягається інформаційним обміном елементами цієї системи; 7) формування ресурсного забезпечення для здійснення усіх операцій онлайн на веб-сайтах органів влади усіх рівнів; 8) розробка спільних веб-порталів органів публічної влади, що були створені на третьому етапі; 9) створення на основі об'єднаних порталів таких, що вже не обмежені територіальними кордонами певної країни, а діють у масштабах певних союзів, об'єднань чи навіть материків; 10) створення електронної системи публічного управління на основі спільних стандартів як єдиної точки доступу;

– сформульовано авторське визначення поняття «електронне урядування», згідно з яким це принципово новий спосіб здійснення державної влади в напрямі розбудови демократії, що ґрунтується на використанні широкого комплексу найновітніших електронних інформаційно-комунікаційних технологій, які забезпечують надання нових, якісних і різноманітних державних послуг в онлайн режимі для всіх категорій осіб у міжнародному, національному й регіональному масштабах;

– наведено авторське поняття функцій електронного урядування як найбільш загальних і пріоритетних напрямів впливу та діяльності державної влади задля розбудови демократії за допомогою використання широкого спектра передових і новітніх електронних інформаційно-комунікаційних технологій;

– запропоновано авторське тлумачення поняття електронної адміністративної послуги як будь-якої державної інформаційної послуги публічно-адміністративного характеру, реалізованої за допомогою використання інформаційно-комунікаційних технологій та Інтернету, що надається суб'єкту звернення органами державної влади й місцевого самоврядування в електронному вигляді та має на меті покращення якості й удосконалення процесу їх надання;

– аргументовано положення, згідно з яким перевагами впровадження електронних адміністративних послуг в Україні є: спрощення процесів розроблення державних інформаційних систем і діяльності управління державною інформацією; забезпечення оптимальної сумісності та взаємодії з іншими державними установами; розширення можливостей для споживачів в орієнтації та здійсненні онлайн навігації в наборі державних послуг;

– встановлено, що перевагами впровадження сучасної системи електронного документообігу є: підвищення ефективності управління електронним документообігом завдяки автоматизації процесу контролю та моніторингу за виконанням рішень; забезпечення ефективного доступу, управління й накопичення необхідної інформації та знань; уможливлення кадрової гнучкості завдяки більшій формалізації діяльності всіх працівників; можливість колективної роботи над документами; мінімізація дублювання інформації; чіткість процедури авторизації доступу до інформації з обмеженим доступом, що підвищує персональну відповідальність працівників за виконані дії в межах наданих їм повноважень; можливість працювати віддалено; економія часу на пошук електронних документів порівняно з паперовими; значне спрощення процедури укладання договорів, податкової та фінансової звітності; мінімізація процесу обігу документів у паперовій формі; економія ресурсів завдяки скороченню витрат; підвищення прозорості процесу внутрішньої роботи на підприємствах; підвищення рівня безпеки й захищеності інформації та документів; можливість криптографічного захисту інформації під час передачі відкритими каналами; суттєве спрощення та здешевлення процесу збереження документів у паперовій формі завдяки електронному архіву; зручність здійснення контролю інформаційних потоків і прискорення швидкості пошуку потрібних документів; за потреби можна з легкістю змінити структуру зберігання та передачі інформації;

– визначено поняття інформаційної безпеки як стану захищеності умов, можливостей і процесів безпечного й безперешкодного функціонування суб'єктів суспільства та забезпечення державних інтересів в інформаційній сфері, що пов'язані з вільним одержанням, створенням і поширенням інформації від загроз за допомогою використання комплексу заходів, гарантованих Конституцією України, за якого забезпечується запобігання, виявлення та нейтралізація внутрішніх і зовнішніх інформаційних небезпек, захист інформаційних ресурсів, реалізація прав і свобод людини та громадянина, збереження інформаційного суверенітету держави й безпечний розвиток міжнародного інформаційного співробітництва;

удосконалено:

– положення про основний напрям діяльності електронного урядування, а саме: забезпечення якісного задоволення прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, зокрема шляхом трансформування системи державного управління в бік обслуговуючого, сервісного характеру, відкритості й прозорості урядування, доступності публічної інформації та реальних можливостей залучення громадськості до процесів управління державою й прийняття значущих рішень;

– класифікацію принципів електронного уряду: прозорість і підзвітність; орієнтованість на громадян або клієнт-орієнтованість; зручність і простота використання; бізнес-трансформація; ефективність; безпека; масштабність рішень; звітність; максимальна готовність до дії; пріоритет громадян; грамотність; якість;

– уявлення про те, що електронний парламент не можна розглядати як окремих новітній різновид класичного парламенту, адже, по-перше, законодавчий орган як самостійна установа не може бути структурно електронною; по-друге, означення «електронний» не передбачає його виборності як вищого колегіального представницького законодавчого органу держави; по-третє, не було здійснено жодних типових процедур його створення;

– науковий підхід до розуміння основних елементів електронного парламенту в Україні, таких як автоматизовані системи, програмно-технічні комплекси, а також парламентські веб-ресурси;

– розуміння того, що вітчизняна модель електронного суду має бути органічно інтегрована в систему електронного урядування та розроблена з урахуванням власного досвіду електронного судочинства, уже набутого судовою системою України, а також з урахуванням досвіду функціонування передових іноземних зразків «електронного суду»;

– положення про те, що головне призначення системи електронного документообігу – автоматизувати весь комплекс робіт з електронними документами: введення їх у систему, їх реєстрацію, розподіл і розсилання, редагування, оперативне збереження, пошук і перегляд, відтворення, контроль виконання, розмежування доступу до них тощо;

– стандарти забезпечення ефективного управління документами, що мають бути спрямовані на: точне й повне документування діяльності органів влади; контроль кількості та якості документів, що створюються органами влади; уникнення створення непотрібних документів, а отже, забезпечення ефективності й економічності діяльності державних установ; спрощення діяльності, систем, процесів створення, зберігання та використання документів; забезпечення збереження і своєчасне передання документів на зберігання або знищення; постійну увагу до документів (від моменту їх створення і до передачі на зберігання або знищення) з особливим акцентом на уникненні зайвої роботи з паперовими документами в державних установах;

– розуміння того, що успішному розвитку американської концепції електронного урядування протягом багатьох років сприяли основні принципи реформування уряду, орієнтованого на конкретний результат і намагання поставити його громадян у центр трансформаційних процесів. Ідеться про такі принципи як «інформаційно-центричний» (Information-Centric approach), «загальної платформи» (Shared Platform approach), «орієнтації на користувача» (Customer-Centric approach), «безпека та конфіденційність» (Security and Privacy);

дістали подальшого розвитку:

– положення про те, що розвиток інформаційного суспільства можливий лише на основі комплексного підходу, який передбачає стратегічне бачення інформатизації суспільства, чіткі пріоритети цієї інформатизації, координується з наявними соціально-економічними, політичними та культурними умовами держави й міжнародною практикою, пов'язаний з

розвитком економіки й країни загалом. Розроблення такого підходу можливе лише за рівноправної участі трьох секторів (держави, приватного капіталу та громадянського суспільства), за умови наявності реалістичних цілей і політичної волі;

– наукові положення щодо етапів розвитку електронного урядування у світових масштабах: 1) 1950-ті рр. ХХ ст. (технічний) – поява та розвиток перших електронно-обчислювальних машин, технічних і мережевих засобів тощо; 2) 1950–1970-ті рр. (програмний) – зародження й розвиток систем програмного забезпечення, операційних систем, мов програмування тощо; 3) 1970–1990-ті рр. (інформаційний, постіндустріальний, період економіки знань) – робота зі структурами й базами даних, побудова автоматизованих систем обробки інформації; 4) 1990–2000 рр. (інтенсивна інформатизація) – нарощування оборотів інформаційних процесів, розширення кола користувачів інформаційних систем, їх удосконалення; 5) 2000-ті рр. – донині (поступальна інформатизація) – поступальний розвиток інформаційних технологій у всіх сферах суспільних відносин, впровадження інновацій, їх законодавче закріплення, активне використання інформаційно-комунікаційних технологій у діяльності уряду та інших органів державної влади, перехід до електронного урядування тощо;

– основні напрями розвитку електронної демократії в Україні, а саме: 1) удосконалення нормативно-правового забезпечення, щоб громадяни, організації за допомогою електронних ресурсів мали зв'язок з органами державного управління; 2) забезпечення прямого залучення й участі громадян у реалізації державної політики та мережевої культури; 3) створення електронного простору для проведення різних дискусій, визначення суспільних інтересів, потреб і висловлення незалежної думки кожного громадянина, що підвищить якість формування громадської думки; 4) забезпечення вільного доступу до інформації про діяльність уряду;

– положення про три фази розвитку електронного суду: 1) використання інформаційних технологій для загального інформування про організацію та діяльність судової системи; 2) застосування інформаційно-комунікаційних технологій для надання окремих індивідуальних послуг, пов'язаних із судочинством; 3) використання зазначених технологій для проведення судового процесу загалом або окремих його стадій;

– твердження про те, що в Україні державне регулювання у сфері електронного документообігу спрямоване на: реалізацію єдиної державної політики електронного документообігу; забезпечення прав і законних інтересів суб'єктів електронного документообігу; нормативно-правове забезпечення технології оброблення, створення, передавання, отримання, зберігання, використання та знищення електронних документів;

– висновки щодо переваг використання електронного підпису: 1) контроль цілісності переданого документа; 2) захист від змін (підроблення) документа; 3) неможливість відмови від авторства; 4) доказове підтвердження авторства документа;

– уявлення про те, що впровадження електронного урядування в найбільш розвинутих країнах Європейського Союзу відбувається під девізом відкритості й підзвітності урядів своїм громадянам, де підзвітність не лише зводиться до надання громадянам інформації в електронному вигляді, а й передбачає можливість відкритої оцінки роботи конкретних державних установ і розроблення доступних для населення засобів моніторингу показників їхньої діяльності.

Практичне значення отриманих результатів. Сформульовані в дисертації теоретичні положення, пропозиції, рекомендації та висновки можуть бути використані у:

– *науково-дослідній сфері* – для подальшого вивчення проблемних питань розвитку електронного урядування (акт упровадження Науково-дослідного інституту публічного права);

– *нормотворчій і правозастосовній діяльності* – у процесі розроблення проєктів нормативно-правових актів і вдосконалення чинного законодавства України;

– *сфері практичної діяльності* – для застосування правових норм, якими регламентуються взаємовідносини між державою та громадянами з приводу реалізації останніми електронного урядування;

– *освітньому процесі* – під час підготовки підручників, науково-методичної літератури та викладання навчальних курсів «Адміністративне право», «Актуальні проблеми адміністративного права», «Інформаційне право» (довідка про впровадження Центральноукраїнського державного університету ім. В. Винниченка).

Особистий внесок здобувача. Дисертація підготовлена її автором самостійно. В наукових працях, опублікованих у співавторстві, є значний внесок здобувача. Зокрема, у роботах: *Політанський В.С.*, Гетьман Є.А., Гетьман К.О. Світовий досвід впровадження електронних адміністративних послуг – автором розкрито міжнародну практику впровадження електронних адміністративних послуг в деяких країнах; *Політанський В.С.*, Гетьман Є.А., Семеніхін І.В. Практика впровадження електронних адміністративних послуг в Україні – автором здійснено аналіз практичної складової поетапності впровадження електронних адміністративних послуг в національній площині; Politanskyi V., Lukianov D., Ponomarova H., Gyliaka O., Information Security in E-Government: Legal Aspects – автором досліджено окремі аспекти інформаційної безпеки в електронному урядуванні; Politanskyi V. S., Hetman Y. A., Semenikhin I. V. Implementation practice of electronic administrative services in Ukraine – автором проаналізовано окремі практичні складові на національному рівні впровадження електронних адміністративних послуг.

Наукові ідеї та розробки, що належать співавторам, у дисертаційному дослідженні не використовувалися. Наукові результати та висновки, які виносилися на захист кандидатської дисертації, повторно на захист не виносяться.

Апробація матеріалів дисертації. Теоретико-прикладні положення та висновки дисертації було оприлюднено на всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях, круглих столах та семінарах, серед яких: Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток правового регулювання у Східній Європі: досвід Польщі та України» (м. Сандомир, Республіка Польща, 27–28 січня 2017 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція «Законодавство України: недоліки, проблеми систематизації та перспективи розвитку» (м. Херсон, 10–11 лютого 2017 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція «Юриспруденція в теорії і на практиці: питання вдосконалення правової грамотності» (м. Запоріжжя, 24–25 лютого 2017 р.), Міжнародна конференція «Інновації юридичної науки в євроінтеграційному процесі» (м. Сладковічево, Словацька Республіка, 10–11 березня 2017 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток юридичних наук: проблеми та рішення» (м. Каунас, Литовська Республіка, 27–28 квітня 2018 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України» (м. Львів, 25–26 січня 2019 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Конституційні цінності: правова природа та практика реалізації» (м. Хмельницький, 17 травня 2019 р.), ХХІV науково-практична конференція «Теорія та практика сучасної юриспруденції» (м. Харків, 30 травня 2020 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми юридичної науки та практики в ХХІ столітті» (м. Рівне, 16–17 жовтня 2020 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у ХХІ столітті» (м. Одеса, 26–27 лютого 2021 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Права людини в сучасному світі: проблеми теорії та практики» (м. Хмельницький, 1–2 жовтня 2021 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Двадцять перші осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 6 жовтня 2022 р.), круглий стіл «Трансформація законодавства в умовах воєнного стану та післявоєнного часу: стан та перспективи» (м. Харків, 17 березня 2023 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Захист суверенітету, територіальної цілісності і національної безпеки як спільна справа держави та Українського народу» (м. Київ, 24 березня 2023 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Правові засади організації та здійснення публічної влади» (м. Хмельницький, 31 березня 2023 р.),

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, які містять шістнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 538 сторінок. Список використаних джерел містить 567 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, встановлено її зв'язок з науковими планами і програмами, проаналізовано сучасний стан наукового розроблення теми, окреслено мету й завдання роботи, сформульовано об'єкт і предмет, основні методологічні підходи до

дослідження, наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи в умовах дії воєнного стану, наведено відомості про апробацію, структуру й обсяг дисертації.

Розділ 1 «Теоретико-правова характеристика електронного урядування в Україні» складається з чотирьох підрозділів, у яких досліджено світові моделі й український досвід впровадження електронного урядування, місце та значення права на інформацію в його системі, етапи становлення та розвитку законодавства в цій сфері, поняття та особливості функціонування інститутів і правових механізмів електронного урядування.

У підрозділі 1.1 *«Аналіз доктринальних підходів у вітчизняній юридичній науці щодо електронного урядування»* досліджено світові моделі та український досвід впровадження електронного урядування.

Проаналізовано особливості моделей електронного урядування, таких як: континентально-європейська, англо-американська, азіатська модель, government to government, government to business, government to citizens, government for employers, e-Government 1.0 та e-Government 2.0, що використовують сучасні інформаційно-комунікаційні технології для задоволення потреб суспільства.

Встановлено, що континентально-європейська модель є найбільш збалансованою, адже має враховувати суттєві відмінності в економічному, політичному, культурному й технічному потенціалі членів європейського співтовариства. Вона побудована на засадах досягнення єдності нації, тобто інвестиції в електронне урядування розглядають передусім як інвестиції в громадян. Англо-американська модель спрямована на спрощення механізмів взаємодії всіх верств населення з владою, надання можливостей безпосереднього контакту споживача та виробника державних послуг. Вона ґрунтується на трьох принципах, згідно з якими: уряд має концентруватися на громадянах, а не бюрократії; уряд повинен орієнтуватися на результати власної діяльності; уряд має базуватися на ринку, активно просуваючи інновації. Азіатська модель електронного урядування враховує особливості специфічного стилю управління, азіатський тип корпоративної культури та багаторівневу систему державного управління Сходу. У цій моделі основні зусилля спрямовані на впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у сферу освіти й культури. Модель government to government – це процедура некомерційної електронної взаємодії між урядовими структурами, що підкріплюється державними інституціями, які надають послуги окремого профілю. Модель government to business охоплює комплекс дій, таких як: соціальні внески працівників; питання загального й митного декларування; реєстрації новостворених компаній; подання інформації до бюро статистики; регулювання державної закупівлі тощо. Модель government to citizens забезпечує здійснення таких процесів як: декларування прибутків; оповіщення про можливе обкладання податком; допомога з пошуку роботи за сприяння бюро працевлаштування; здійснення послуг соціального забезпечення та страхування тощо. Модель government for employers спрямована на спрощення

координації і внутрішньої взаємодії між суб'єктами публічної адміністрації та їх посадовими особами. Модель електронного урядування e-Government 1.0 є однією з базових платформ реалізації електронного урядування, для якої характерною є активна роль органів публічної адміністрації у створенні умов доступу для отримання громадянами електронних послуг. Натомість моделі електронного урядування e-Government 2.0 притаманна активна взаємодія між органами публічної адміністрації та громадянами, за якої останні є ініціативними суб'єктами, на відміну від моделі e-Government 1.0.

Проаналізовано чотири групи передумов формування та практичного запровадження електронного урядування для України: правові, технологічні, кадрові й організаційні. Встановлено, що запровадження та використання технологій електронного урядування є вагомим фактором підвищення національної конкурентоспроможності сучасної української держави, що сприяє прискоренням темпам економічного зростання та поліпшує структуру національної економіки.

Обґрунтовано положення про те, що для подальшого розвитку електронного урядування в Україні потрібна передусім трансформація державного управління, усунення зайвої бюрократизації та спрощення управлінських процедур. Важливим є подальший розвиток нормативно-правової бази з урахуванням світових стандартів, а головне – відмова від традиційних технологій, перехід на виключно безпаперові технології, принаймні в межах урядової взаємодії.

У підрозділі 1.2 «Право на інформацію в системі електронного урядування» досліджено місце права на інформацію в системі електронного урядування. Вказане право визначено як системоутворююче ядро інформаційного права та правовий фундамент інформаційного суспільства, що активно формується в усіх країнах і континентах за допомогою глобальних інформаційних мереж та інших новітніх інформаційних технологій.

З'ясовано, що право на інформацію є основною гарантією розвитку, дотримання та захисту всіх універсальних прав людини. Швидкий розвиток інформаційних технологій, накопичення та обмін інформацією, становлення суспільства знань обумовили усталення права на інформацію як окремого фундаментального права в системі прав людини та громадянина. Особливе значення право на інформацію почало відігравати в процесі розвитку інформаційного суспільства, слугуючи основою формування системи електронного урядування, надаючи можливість кожному вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію. Тобто право на інформацію в контексті реалій сьогодення має важливе значення для електронного урядування, що виявляється в можливості людини користуватися всіма його благами, а також бути прямо або опосередковано творцем власного майбутнього.

Сформульовано висновок про те, що розвиток сучасного інформаційного суспільства можливий лише за умов використання загального підходу, що містить стратегічне уявлення процесу інформатизації суспільства, її чіткі

пріоритети, функціонує на основі наявних соціальних, економічних, політичних і культурних умов держави, міжнародної практики та пов'язаний з розвитком країни загалом. Акцентовано на тому, що розвиток права та правової науки в інформаційному суспільстві передбачає створення необхідних умов для організації та проведення наукових досліджень з метою отримання нових знань і результатів щодо закономірностей взаємодії права, суспільних комунікацій, інформатизації, інформаційних ресурсів, інформатики, технологій та мереж.

У підрозділі 1.3 «Законодавство про електронне урядування: етапи становлення та розвиток» досліджено етапи становлення та розвитку законодавства про електронне урядування. Зауважено, що відносини в цій сфері набувають дедалі більшої значущості та слугують об'єктом постійної уваги законодавців, учених, громадськості.

Виникнення електронного урядування пов'язане із впровадженням у багатьох розвинених країнах змін у моделях державного управління, метою яких було зробити їх найбільш пристосованими до соціальних, інформаційних і наднаціональних викликів часу. Основними причинами, які зумовили необхідність реформування всієї системи державного управління, є притаманні йому кризові явища (бюрократизм, надмірна централізація, невиправдана ієрархія), об'єднання управління та адміністрування, а також витратний характер державного управління.

Першими кроками в масовому впровадженні інформаційно-комунікаційних технологій у процеси, пов'язані з державотворенням, можна вважати появу в державних установах комп'ютерів і поєднання їх у внутрішні мережі. Цей процес почався в середині 1980-х років. Він потребував ґрунтовної роботи зі створення баз даних і переведення в електронний вигляд наявної паперової, аудіо- та відеодокументації. На цьому етапі у вирашному становищі опинилися ті, чия діяльність так чи інакше була пов'язана з комп'ютерними та мережевими технологіями.

Доведено, що електронне урядування відкрило нові можливості для ефективної взаємодії держави та громадянського суспільства, сприяло залученню громадян до процесів вироблення та реалізації державної політики, з акцентом на вільне обговорення проблем і рівноправну участь усіх зацікавлених сторін у процеси прийняття рішень.

Досліджено індекс готовності до електронного урядування (United Nations e-Government Readiness Index), розроблений ООН, що надає кількісну та якісну оцінку електронного урядування в країні (електронну готовність), відображає характеристики доступу до нього, зокрема технологічну інфраструктуру й освітній рівень, з метою визначення можливостей використання країною інформаційно-комунікаційних технологій для національного, економічного, соціального й культурного розвитку власних громадян.

Встановлено, що метою впровадження електронного урядування в Україні є досягнення європейських стандартів якості електронних державних

послуг, відкритості й прозорості влади для людини та громадянина, громадських організацій, бізнесу. Причому йдеться не про тривіальну інформатизацію наявної системи державного управління, а про використання можливостей інформаційно-комунікаційних технологій для переходу до держави, яка орієнтована на задоволення потреб усіх без винятку людей.

У підрозділі 1.4 «Особливості організаційно-правового забезпечення реалізації інститутів електронного урядування» досліджено поняття та особливості функціонування інститутів і правових механізмів електронного урядування.

Констатовано, що електронне урядування – це принципово новий спосіб здійснення державної влади в напрямі розбудови демократії за допомогою використання широкого спектра новітніх електронних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують надання якісно нових державних послуг у режимі реального часу для всіх категорій осіб як у міжнародному, так і в національному й регіональному масштабах.

Окреслено мету електронного урядування, що полягає в підвищенні ефективності державного управління, спрощенні взаємодії між державними органами, а також оптимізації взаємодії держави з громадянами й організаціями. Зауважено, що впровадження електронного урядування спрямоване на: досягнення європейських стандартів якості, відкритості та прозорості електронних послуг; урегулювання інформаційної нерівності; сприяння розвитку економіки; розроблення ефективних нормативно-правових актів і здійснення раціональної політики в цій сфері.

Виокремлено чотири сфери вияву електронного урядування: 1) електронні послуги (e-services); 2) електронне урядування (e-management); 3) електронна демократія (e-democracy); 4) електронна комерція (e-commerce).

Доведено, що функції електронного урядування – це найбільш загальні пріоритетні напрями впливу й діяльності державної влади в напрямі розбудови демократії за допомогою використання широкого спектра новітніх електронних інформаційно-комунікаційних технологій.

Визначено, що принципи електронного урядування – це встановлені базові положення й засади організації та функціонування електронного урядування, доцільність та ефективність використання яких у теоретико-правовій і практичній діяльності є науково та практично обґрунтованими на національному й міжнародному рівнях, а також такі, що мають слугувати підґрунтям розроблення всіх механізмів впровадження та розвитку електронного урядування.

Розділ 2 «Організація функціонування електронного урядування публічної влади в Україні» складається з чотирьох підрозділів, у яких досліджено інститути електронного урядування, зокрема поняття, зміст й особливості становлення, розвитку та функціонування електронного уряду, електронної демократії, електронного парламенту й електронного суду.

У підрозділі 2.1 «Організація електронного урядування Кабінету Міністрів України» розглянуто проблемні ситуації, пов'язані з реалізацією

електронного уряду, основні напрями його вдосконалення, забезпечення та реалізації.

Визначено, що найбільш активно, термін електронний уряд почав вживатися наприкінці ХХ ст., через появу нової парадигми використання інформаційно-комунікаційних технологій для підвищення ефективності державного управління. Електронний уряд сформувався, виходячи з розуміння держави як постачальника послуг, де сучасні технології направлені на задоволення потреб та інтересів населення і організацій з боку держави.

Встановлено, що історично ідея електронного уряду в Україні виникла ще в 1960-х роках, коли завдяки ініціативі директора Інституту кібернетики АН УРСР академіка В. М. Глушкова було прийнято постанову Ради Міністрів СРСР, якою передбачено розгортання робіт зі створення Загальнодержавної автоматизованої системи планування та керування народним господарством.

Визначено декілька основних підходів до визначення терміна «електронний уряд», згідно з якими його розглядають як: 1) перетворення процесу надання адміністративних послуг з використанням інформаційно-комунікаційних технологій; 2) високотехнологічну організацію, діяльність якої ґрунтується на використанні сучасних засобів інформаційно-комунікаційних технологій; 3) новий спосіб управління, сприятливий для мережевої економіки й інформаційного суспільства.

Доповнено перелік принципів здійснення електронного уряду такими як: 1) пріоритетність громадян – громадяни як власники уряду, а не лише користувачі чи споживачі послуг, визначають напрями розвитку проектів і політики; 2) комп'ютерна грамотність населення – зведення до мінімуму випадків неможливості й ускладнення користування інформаційними базами даних державних установ; 3) якість наданих послуг – послуги мають відповідати вимогам якості й меті вдосконалення процесу транзакцій шляхом скорочення тривалості та зменшення зусиль, витрачених на обслуговування.

Узагальнено, що впровадження електронного уряду забезпечить модернізацію процесу державного управління згідно нових умов розвитку, підвищить ефективність та дієвість інститутів влади та держави; сформує умови для відкритого і прозорого державного управління; знизить адміністративні бар'єри; зменшить рівень корупції; посилить розвиток демократії; створить можливість стійкого зворотного зв'язку між владою та бізнесом і громадянами.

На підставі дослідження європейського та американського підходів до створення електронного уряду встановлено їх індивідуальні особливості: перший ґрунтується на соціальних критеріях, рівні розвитку людського капіталу та пріоритетній ролі політичного потенціалу електронної демократії, натомість другий – на економічних критеріях.

У підрозділі 2.2 «Впровадження електронної демократії в діяльність органів публічної влади» розкрито поняття, зміст та особливості електронної демократії. Зауважено, що відносини в цій сфері нині набувають дедалі

більшої значущості, слугують об'єктом постійної уваги законодавців, учених, громадськості.

Встановлено, що історично першою країною у світі, у якій зародилися основи сучасної електронної демократії, були Сполучені Штати Америки. Починаючи з 1960-х рр. з'явився провідник, що почав домінувати та з часом надав іншого вигляду політичним комунікаціям, – телебачення.

Зазначено, що електронна демократія – це новітня форма демократії, організації суспільства та здійснення влади, у якій громадяни за допомогою використання інформаційно-комунікаційних технологій беруть участь у процесі публічного управління та державотворення, завдяки чому забезпечують якісно новий і прозорий рівень їх взаємодії між собою та з державою, як у місцевих, так і в міжнародних масштабах.

Здійснено класифікацію моделей електронної демократії. Залежно від функцій виокремлено такі моделі: 1) підтримка інформаційними технологіями прямої демократії; 2) підтримка технологіями громад; 3) застосування технологій для оцінки громадської думки; 4) використання технологій для обміркованого обговорення політичних реалій. З огляду на особливості застосування в різних регіонах світу, моделі електронної демократії класифіковано на: 1) американську модель; 2) європейську модель; 3) азіатську модель.

Визначено та проаналізовано основні етапи становлення електронної демократії в Україні: 1) електронне охоплення; 2) електронне включення, що поділяється на електронне консультування та електронну участь; 3) електронне партнерство.

Аргументовано положення згідно з яким головною метою впровадження електронної демократії в Україні є досягнення та впровадження європейських стандартів якості електронних послуг, спрямованих на відкритість і прозорість влади громадянам, представникам бізнесу та громадським організаціям.

Сформульовано висновок про те, що пріоритетним завданням впровадження електронної демократії в будь-якій країні, що стала на шлях розвитку демократизації, має стати збільшення інформаційної відкритості результатів діяльності органів влади.

У підрозділі 2.3 *«Регламент діяльності електронного парламенту»* досліджено поняття, зміст та особливості функціонування електронного парламенту.

З'ясовано, що електронний парламент не можна розглядати як окремий новітній різновид класичного парламенту, адже, по-перше, законодавчий орган як самостійна установа не може бути структурно електронною; по-друге, означення «електронний» не передбачає його виборності як вищого колегіального представницького законодавчого органу держави; по-третє, не було здійснено жодних типових процедур його створення.

Доведено, що основою електронного парламенту є інформаційна інфраструктура, яка охоплює апаратне та програмне забезпечення, системи й програми, необхідні для забезпечення технологічної підтримки; внутрішній і

зовнішній персонал, залучений для створення та підтримки інформаційно-комунікаційних технологій забезпечення в законодавчому середовищі.

Виокремлено такі принципи діяльності електронного парламенту: 1) прозорості й відкритості; 2) обов'язковості доступу; 3) підзвітності; 4) налагодження онлайн діалогу; 5) безпечності та приватності; 6) глобалізації законотворчої діяльності.

В Україні джерелом електронного парламенту є його автоматизовані системи, які визначені розпорядженням голови Верховної Ради України від 1 червня 2003 року № 663 «Про перелік автоматизованих систем інформаційно-технологічного забезпечення діяльності Верховної Ради України», а також автоматизовані системи, програмно-технічні комплекси та парламентські веб-ресурси.

Зауважено, що процес упровадження елементів електронного парламенту в діяльність Верховної Ради України відбувався за такими трьома ключовими етапами: технічне переформатування, навчання народних депутатів, працівників апарату Верховної Ради, а також здійснення промислової експлуатації.

Обґрунтовано висновок про те, що електронний парламент активізує розвиток електронного законодавства, спрямований на забезпечення високого рівня інформованості й забезпечення комунікаційного процесу всіх сторін законотворчої діяльності, реалізує принципи представницької демократії, а також передбачає більш інклюзивну, дискусійну та колективну форму демократії.

У підрозділі 2.4 «Юридична архітектура електронного судочинства» розкрито поняття, зміст й особливості функціонування електронного суду в Україні та світі.

Визначено, що електронний суд – це не лише певна форма використання інформаційно-комунікаційних технологій всіма зацікавленими сторонами судового процесу з метою підвищення його ефективності та якості, а й пряма та повноцінна процедура здійснення правосуддя в електронній формі, починаючи від підготовки справи, її розгляду по суті, судових дебатів і закінчуючи ухваленням вироку й оголошенням рішення в електронній формі.

Виокремлено три фази розвитку електронного суду: 1) застосування інформаційних технологій з метою всезагального інформування зацікавлених осіб про процес організації та діяльності судової системи; 2) використання інформаційно-комунікаційних технологій для надання окремих індивідуальних послуг, пов'язаних із судочинством; 3) застосування зазначених технологій для проведення судового процесу загалом або окремих його стадій.

З'ясовано, що розвиток електронного суду в розвинутих демократичних країнах пройшов тривалий шлях від початкового етапу використання інформаційно-комунікаційних технологій лише для поширення інформації про стан і функціонування судової системи, надання певних послуг у сфері

судочинства, до найбільш складного етапу, такого як застосування сучасних інформаційних технологій у процесі безпосереднього здійснення судочинства.

Розділ 3 «Адміністративно-правові механізми здійснення електронного урядування в Україні» складається з чотирьох підрозділів, у яких досліджено особливості електронних адміністративних послуг у сфері електронного урядування, зміст системи електронного документообігу, перспективи електронного цифрового підпису та значення інформаційної безпеки та захисту інформації в електронному урядуванні.

У підрозділі 3.1 «Адміністративні послуги у сфері електронного урядування» досліджено особливості надання електронних адміністративних послуг у сфері електронного урядування.

Констатовано загальносвітову тенденцію, яка полягає в переході громадян від традиційних форм безпосередньої особистої взаємодії з працівниками органів влади до електронних, що не передбачає особистого контакту.

Проаналізовано адміністративні послуги в електронному вигляді за такими критеріями: за різновидами електронного звернення, за галуззю діяльності, за типом власності, за різновидом споживачів, за місцем одержання та з позиції залучення до електронного сервісу.

Доведено, що для забезпечення сталого розвитку в процесі надання електронних адміністративних послуг необхідно врегулювати такі важливі питання: фіксація часу звернення й отримання послуги з метою визначення законодавчих актів, якими необхідно керуватись у процесі надання такої послуги; встановлення місцезнаходження надавачів та одержувачів таких послуг для визначення юрисдикції певної держави, яка може надавати необхідні послуги; визначення обов'язків і прав сторін та посадових осіб, які беруть участь у процесі надання таких послуг; впорядкування та розмежування відповідальності за надані послуги між органами виконавчої влади, які залучені до цього процесу.

Висвітлено мінімальний комплекс електронних адміністративних послуг для населення та суб'єктів господарювання, що реалізується в онлайн режимі. Для населення це: здійснення деклараування; можливість пошуку роботи через сервіси служб зайнятості; надання соціальної допомоги, допомоги з безробіття, допомоги на дітей; компенсація витрат на лікування; оплата освітніх послуг; можливість отримання персональних документів; реєстрація транспортних засобів; подання запитів на здійснення будівництва; оповіщення поліції; доступ до публічних бібліотек; можливість отримання свідоцтва про шлюб і народження дитини; можливість здійснення інформування в разі зміни місця проживання тощо. Для суб'єктів господарювання це: соціальні відрахування; можливість сплати корпоративних податків; можливість здійснення деклараування; можливість реєстрації нової компанії; можливість подання звітних і статистичних даних; здійснення митного деклараування; можливість отримання різних дозволів; можливість здійснення державних закупівель.

Визначено найбільш популярні та успішні сервіси й інструменти електронного урядування, що забезпечують надання електронних адміністративних послуг в умовах воєнного стану в Україні, а саме: 1) онлайн портал державних послуг «Дія»; 2) онлайн портал державних послуг «е-допомога»; 3) міжурядова вебплатформа Humanrights; 4) онлайн-платформа (Об'єднані24 – United24); 5) електронна двокомпонентна система сфери охорони здоров'я під назвою eHealth.

Встановлено, що на сьогодні в Україні вже існує значна кількість державних організацій, які успішно надають значну кількість різноманітних електронних адміністративних послуг, наприклад: 1) електронні адміністративні послуги Державної служби України з питань з геодезії, картографії та кадастру; 2) електронні адміністративні послуги Державної інспекції архітектури та містобудування України; 3) електронні адміністративні послуги Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України; 4) електронні адміністративні послуги Міністерства економіки України; 5) електронні адміністративні послуги Міністерства юстиції України; 6) електронні сервіси Державної податкової служби України; 7) електронні послуги Пенсійного фонду України.

У підрозділі 3.2 «*Методологія електронного документообігу*» досліджено зміст і статус системи електронного документообігу як одного з правових механізмів здійснення та реалізації електронного урядування.

Обґрунтовано головне призначення системи електронного документообігу: автоматизація всього комплексу робіт з електронними документами, введення їх у систему, реєстрація, розподіл і розсилання, редагування, оперативне збереження, пошук та перегляд, відтворення, контроль виконання, розмежування доступу до них тощо.

Зазначено, що система електронного документообігу – це сучасна, найбільш прогресивна та висока інформаційно-технологічна множина взаємопов'язаних елементів електронного документообігу, що утворює єдине ціле та забезпечує здійснення електронного обміну документами в комп'ютерних мережах, а також підтримує контроль за потоками документів з метою підвищення ефективності роботи різноманітних підприємств, організацій, установ, органів державної влади та місцевого самоврядування.

Констатовано, що основним призначенням системи електронного документообігу є автоматизація комплексу робіт з електронними документами. Упровадження цієї системи сприяє підвищенню рівня культури діловодства та суттєвій економії коштів, які може бути витрачено на тиражування й пересилання документів. Крім того, впровадження системи електронного документообігу сприятиме зменшенню строків опрацювання документів, удосконаленню механізму виконання документів, автоматизації однотипних дій, спрощенню процесу використання інформації з документів завдяки розширенню можливості їх пошуку.

Метою впровадження повноцінної системи документообігу визнано створення інфраструктури автоматизації управління, що надає достатню кількість інформації для прийняття необхідних рішень.

Визначено основні вимоги щодо ефективного управління електронними документами в органах влади, а саме: чітке розуміння природи електронних документів; створення документів і метаданих, необхідних для фіксації управлінських процесів; підтримка структури, що забезпечує логічне групування документів; стовідсоткове збереження вмісту електронних документів; забезпечення відкритості та придатності електронних документів для використання протягом необмеженого часу; здійснення процедур щодо передачі важливих документів на зберігання чи знищення, а також процедури архівації тощо.

Виокремлено та проаналізовано основні види класифікації систем електронного документообігу, а саме: за принципами побудови; за призначенням; за технологічними рішеннями.

Досліджено основні системи, що відповідають українському діловодству, такі як: 1) система «Megapolis™.Документообіг» компанії «Softline»; 2) «Optima WorkFlow» компанії «Оптима»; 3) Автоматизована система контролю й організації діловодства (АСКОД) компанії «Інфо-Плюс»; 4) система «Діло» компанії «Електронні офісні системи».

Обґрунтовано перелік очікуваних результатів і переваг від впровадження системи електронного документообігу, а саме: підвищення ефективності управління електронним документообігом; оптимізація процесів накопичення, управління та доступу до необхідної інформації та знань; уможливлення кадрової гнучкості; можливість колективної роботи над документами; мінімізація дублювання інформації; чіткість процедури авторизації доступу до інформації з обмеженим доступом; можливість працювати віддалено; економія часу на пошук електронних документів; значне спрощення процедури укладання договорів; мінімізація процесу обігу документів у паперовій формі; економія ресурсів; підвищення прозорості процесу внутрішньої роботи на підприємствах; підвищення рівня безпеки й захищеності інформації та документів; можливість криптографічного захисту інформації; суттєве спрощення та здешевлення процесу збереження документів; зручність здійснення контролю інформаційних потоків і прискорення швидкості пошуку потрібних документів тощо.

У підрозділі 3.3 «Публічне адміністрування щодо використання електронного цифрового підпису» досліджено зміст електронного цифрового підпису як основи довіри до сучасної концепції електронного урядування.

Зауважено, що питання, які стосуються застосування електронно-цифрового підпису, набули актуальності лише на початку 1980-х років у зв'язку з масовим поширенням глобальної комп'ютерної мережі Інтернет.

Електронний цифровий підпис визначено як зашифрований індивідуальний електронно-інформаційний код, створений у результаті криптографічних дій з набору електронних даних, який підтверджує цілісність

і юридичну силу електронного документа й забезпечує ідентифікацію його автора, а також захищає документ від несанкціонованих змін.

Встановлено, що суб'єктами правових відносин у сфері послуг електронного цифрового підпису є: підписувачі, користувачі, центри сертифікації ключів, акредитовані центри сертифікації ключів (АЦСК), центральний засвідчувальний орган, засвідчувальні органи виконавчої влади або іншого державного органу та контрольний орган.

Проаналізовано дві основні моделі системи сертифікації електронного цифрового підпису, а саме централізовану та децентралізовану, які мають відповідно ієрархічний і мережний характер. Централізована модель складається з одного кореневого уповноваженого центру сертифікації, який для здійснення функцій утворює довірчі центри сертифікації, а децентралізована модель сертифікації ґрунтується на взаємних домовленостях сторін.

Розкрито етапи перевірки електронного цифрового підпису одержаного документа, а саме: 1) розшифрування підписаного документа його одержувачем завдяки програмному забезпеченню сертифіката відкритого ключа відправника; 2) обчислення підпису документа завдяки програмному забезпеченню та спеціальній математичній функції; 3) зіставлення відбитків початкового й одержаного документів.

З'ясовано, що нині в Західній Європі та США існують три підходи до визначення цифрового підпису: 1) усі електронні підписи мають відповідати законодавчим вимогам про підпис; 2) електронний підпис має юридичну силу лише за умови, якщо він: а) дійсно належить особі, яка ним користується; б) може бути перевірений; в) перебуває суто під контролем особи, яка ним користується; г) пов'язаний з інформацією таким чином, що в разі зміни інформації він втрачає чинність; 3) передбачає, що вимогам про законність підпису відповідають лише електронні цифрові підписи, виготовлені з використанням шифрувальної криптографічної технології.

Зауважено, що в Україні національна система електронного цифрового підпису складається з центрального засвідчувального органу, контролюючого органу та центру сертифікації ключів.

Встановлено переваги використання електронного підпису: 1) контроль цілісності переданого документа; 2) захист від змін (підроблення) документа; 3) неможливість відмови від авторства; 4) доказове підтвердження авторства документа.

У підрозділі 3.4 «Інформаційна безпека та захист інформації в електронному урядуванні» висвітлено значення інформаційної безпеки та захисту інформації в електронному урядуванні. Акцентовано на тому, що відносини в цій сфері набувають дедалі більшої значущості, особливо в умовах воєнного стану, та слугують об'єктом постійної уваги законодавців, учених і громадськості.

Визначено поняття інформаційної безпеки як стану захищеності умов, можливостей і процесів безпечного й безперешкодного функціонування

суб'єктів суспільства та забезпечення державних інтересів в інформаційній сфері, що пов'язані з вільним одержанням, створенням і поширенням інформації від загроз за допомогою використання комплексу заходів, гарантованих Конституцією України, за якого забезпечується запобігання, виявлення та нейтралізація внутрішніх і зовнішніх інформаційних небезпек, захист інформаційних ресурсів, реалізація прав і свобод людини та громадянина, збереження інформаційного суверенітету держави й безпечний розвиток міжнародного інформаційного співробітництва.

Наведено перелік суб'єктів забезпечення інформаційної безпеки в Україні, до яких належать: громадяни та їх об'єднання, громадські організації, інститути громадянського суспільства; Президент, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, органи виконавчої влади, органи сектору безпеки й оборони України; медіа, підприємства, установи та організації, які займаються інформаційною діяльністю; наукові установи, освітні й навчальні заклади України, які провадять наукову та освітню діяльність у сфері інформаційної безпеки.

Зазначено, що інформаційна безпека людини має на меті не стільки забезпечення збереження цілісності особи та її здатності до розвитку, скільки збереження її інформації та особистих даних з урахуванням реалій становлення сучасного суспільства.

Доведено, що на сьогодні одним із пріоритетних завдань України є гарантування інформаційної безпеки людини, що визначається захищеністю її психіки, думок та свідомості від загрозливих інформаційних впливів, маніпуляцій, дезінформації, образ тощо. Причому головною метою забезпечення належного рівня інформаційної безпеки є: формування захищеного та різноспрямованого інформаційного простору; охорона національних інтересів України за умов утворення міжнародних інформаційних мереж; охорона економічного потенціалу України від незаконного застосування інформаційних ресурсів; забезпечення здійснення прав держави, її установ та громадян на одержання, використання та поширення інформації.

Сформульовано висновок про те, що організація інформаційної безпеки будь-якої держави є складним та багаторівневим явищем, на стан і динаміку розвитку якого впливають безліч зовнішніх та внутрішніх факторів, основними з яких є: політична ситуація у світі; наявність можливих зовнішніх та внутрішніх небезпек; стан і рівень інформаційного розвитку держави; внутрішня політична ситуація кожної окремої країни.

Розділ 4 «Електронне урядування: міжнародний досвід та українські реалії» складається з чотирьох підрозділів, у яких досліджено особливості закріплення електронного урядування в міжнародно-правових документах, а також у країнах сталої демократії та країнах, що стали на шлях демократичного розвитку.

Підрозділ 4.1 «Формування електронного урядування в міжнародно-правових документах» присвячено вивченню особливостей нормативного

закріплення електронного урядування в різноманітних міжнародно-правових документах, головні складники якого не є предметом внутрішньої компетенції окремої держави, а стали справою всього міжнародного співтовариства.

Констатовано, що відносини в галузі електронного урядування підпадають під регулятивні дії загальноновизнаних міжнародних принципів і договорів, які конкретизовані в міжнародних документах різної юридичної сили. Через свої документи (договори, декларації, хартії, пакти, протоколи, конвенції, рекомендації тощо) міжнародні організації впливають на національне законодавство окремих країн, прагнучи закласти в нього чітку вимогу щодо дотримання загальноновизнаних основних прав і свобод людини.

Встановлено, що процес гармонізації та уніфікації національного законодавства до міжнародних стандартів відбувається за двома основними напрямками. Перший – це шлях створення міжнародних актів, укладання міждержавних договорів і розвиток нормотворчої діяльності світових організацій, які окреслюють пріоритети, орієнтири, часові рамки для розвитку національного законодавства у відповідних сферах. Натомість другий – це шлях, що стосується національного нормотворення, коли держави самостійно вивчають, а згодом і закріплюють у своєму законодавстві досвід здійснення електронного урядування інших країн.

Виокремлено три основні блоки реформ державного управління, які проводилися із середини 1980-х до кінця 1990-х років, а саме: реформи організаційної структури та механізмів виконавчої влади, включаючи розподіл функцій між центральними, регіональними органами влади й органами місцевого самоврядування – адміністративні реформи; реформи цивільної державної служби й управління персоналом; створення електронного урядування.

Проаналізовано найбільш важливі міжнародно-правові акти, у положеннях яких закріплено норми стосовно електронного урядування, а саме: Рекомендація «Європа і глобальне інформаційне суспільство» 1994 року, Директива Європейського парламенту та Ради «Про систему електронних підписів, що застосовується в межах Співтовариства» 1999 року, Декларація про європейську політику в галузі нових інформаційних технологій 1999 року, Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства 2000 року, програма «eEurope» 2000 року, програма «eEurope-2002» 2002 року, програма «e-Europe 2005» 2005 року, серія Білих книг за загальною назвою «Європейське врядування», Декларація Ради Європи «Про свободу комунікації в мережі Інтернет» 2003 року, Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи з питань електронного урядування 2003 року, Рекомендація Ради Європи з питань електронного урядування 2004 року, План дій з розвитку електронного урядування «i-2010» 2006 року, Європейська стратегія соціально-економічного розвитку «Європа 2020» 2010 року, Другий план дій із розвитку електронного урядування «i-2011–2015» 2010 року, План дій електронного уряду на період 2016–2020 рр.

Виокремлено основні засади діяльності міжнародно-правових документів, що передбачають впровадження технології електронного урядування, а саме: спрямованість на потреби громадян та бізнесу; застосування сучасних методів і рішень; оптимізація процесу взаємодії між державою, громадянами та бізнесом; посилення механізмів діяльності електронної демократії; високий рівень якості послуг; облік і моніторинг потреб усіх соціальних верств населення та концентрація на найважливіших із них; реалізація державних послуг за допомогою різноманітних каналів зв'язку; підтримка проєктів центральних і місцевих органів влади; забезпечення захисту інформації в мережі Інтернет; реалізація новітніх механізмів для захисту прав людини; оптимізація діяльності державного апарату та всієї системи державного управління; покращення управлінської культури; розроблення системи стимулів і мотивації.

Обґрунтовано, що загальна мета всіх міжнародно-правових документів, у змісті яких закріплено елементи електронного урядування, – це реформування державного управління, підвищення ефективності діяльності держави та визнання пріоритету суспільства, що досягається завдяки реструктуруванню адміністративної системи та реформі державної служби, впровадженню технологій електронного урядування, які забезпечують управління адміністративною системою, інформацією, кадрами, ресурсами, цільовими програмами, а також надання інформації та послуг окремим громадянам, некомерційним організаціям, бізнесу й державним структурам, створення нових каналів для політичної участі громадян, моніторингу й оцінки результатів діяльності держави.

У підрозділі 4.2 «Стандарти Європейського Союзу щодо запровадження електронного урядування» досліджено особливості закріплення та функціонування електронного урядування у Великій Британії, Німеччині, Нідерландах, Франції, Естонії, Швеції, Польщі, Данії, Болгарії, Австрії, Фінляндії, Бельгії, Чехії, Словаччині та Румунії.

Визначено, що впровадження електронного урядування в найбільш розвинутих країнах Європейського Союзу відбувається під девізом відкритості й підзвітності урядів своїм громадянам, де підзвітність не лише зводиться до надання громадянам інформації в електронному вигляді, а й забезпечується можливістю відкритої оцінки роботи конкретних державних установ і розробленням доступних для населення засобів моніторингу показників їхньої роботи.

Зазначено, що однією з перших країн, у якій впровадили електронне урядування, була Велика Британія. Саме 1957 року в уряді Великої Британії почав функціонувати Відділ технічної підтримки (TSU), до завдань якого належало оцінювання та вироблення рекомендацій з питань використання комп'ютерів, а також залучення на роботу фахівців зі сфери телекомунікацій. У цій країні діє Gov.uk – єдиний державний інформаційний веб-сайт, розроблений Державною цифровою службою з метою створення єдиної точки доступу до всіх публічних послуг.

Наступною країною Європейського Союзу, яка втілила в життя ідею електронного урядування, є Німеччина. Зазначений процес був досить тривалим і передбачав декілька етапів. Перша ініціатива у сфері електронного урядування в Німеччині датується 1998 роком (програма «Сучасна держава, сучасне управління», яку було оновлено 2004 року).

Наголошено, що значного прогресу у сфері електронного урядування домогся уряд Нідерландів, зусилля якого були спрямовані на поліпшення громадських послуг і використання можливостей, що виникають у зв'язку з відкриттям урядових даних, для підвищення рівня надання громадських послуг та економічного зростання. Прагнення Нідерландів, спрямовані на забезпечення електронного урядування, реалізуються завдяки участі в урядуванні громадян, які повинні мати достатньо інформації в розпорядженні.

У Франції перші елементи електронного урядування, а саме термінали Minitel, з'явилися ще 1984 року. Вони надавали можливість віддаленого доступу до інформації та послуг, які могли надавати державні органи, а також дозволяли оплачувати рахунки, давали доступ до деяких публічних сервісів, виконували роль телефонного довідника.

Натомість Естонія, починаючи з 1990-х років, посідає одне з перших місць у списку країн, що запровадили електронне урядування. Електронне урядування Естонії ґрунтується на європейських принципах орієнтування на користувача (доступність для всіх категорій громадян, безкоштовність послуг, швидкість обслуговування, зручність використання, мінімум інформації в запиті) та принципи, які сприяють інформаційній взаємодії (відкритість використаних рішень, стандартизація процедур обміну даними, уніфікація моделей опису даних і сервісів).

У Швеції не існує спеціального законодавства щодо електронного урядування, а дії електронного уряду регулюють загальні закони й закони про публічну адміністрацію, серед яких: Акт про свободу преси (1949); Акт особистих даних (1998); Акт електронних комунікацій (2003); Акт щодо електронного підпису (2000).

Встановлено, що в Польщі найважливішим документом у сфері інформаційного суспільства стала програма тогочасного Міністерства економіки «е-Польща – план дій щодо розвитку інформаційного суспільства в Польщі у 2001–2006 рр.», що була заснована на європейській ініціативі «е-Європа – інформаційне суспільство для всіх» та спрямована на створення глобального інформаційного суспільства.

На підставі проведеного аналізу стандартів у зазначеній сфері констатовано, що Данія почала займатися питаннями побудови електронного урядування в країні лише у 2000-х роках. Управління впровадженням електронного урядування в цій країні здійснюється за досить складною схемою, із залученням різних міністерств і департаментів, кожен з яких виконує свою функцію. Водночас у Болгарії електронне управління постає як важлива складова модернізації публічного управління, що знайшло відображення в загальних і спеціальних нормативно-правових актах. В Австрії

електронне урядування становить повністю інтегрований елемент у системі державного управління. Відповідальність за електронний уряд політики лежить на Державному секретарі у відомстві федерального канцлера всередині уряду. Система інформаційного забезпечення Фінляндії є самостійною та однією з таких галузей, яка найдинамічніше розвивається, та досягнення в якій суттєво впливають на економіку всієї країни. Крім того, Фінляндія стала першою у світі країною, яка прийняла Закон «Про електронні послуги» 2001 року.

У підрозділі 4.3 «Модернізація електронного урядування в країнах Американського континенту» досліджено особливості закріплення та функціонування електронного урядування в США, Канаді та Чилі.

Зазначено, що починаючи з другої половини 1960-х років впровадження комп'ютерів у публічне управління в США стало набувати характеру цілеспрямованої політики Конгресу та президентської адміністрації. Відповідно до законодавства США, комп'ютеризацію діяльності уряду забезпечували три організації: Генеральна адміністрація послуг, Міністерство торгівлі та Бюджетне бюро.

Важливою особливістю електронного урядування США є його побудова на основі чотирьох принципів (підходів), викладених у Стратегії цифрового уряду США: інформаційно-центричний принцип; принцип загальної платформи; принцип орієнтації на користувача; принцип безпеки та конфіденційності.

У Канаді реалізовано завдання організації міжвідомчої взаємодії за допомогою порталу з приводу надання державних послуг, а також передбачено достатні функціональні можливості з пошуку та підбору подібних за тематикою вибраної державної послуги інформаційних ресурсів сторонніх організацій і асоціацій. Система порталів Канади з надання державних послуг за допомогою мережі Інтернет є дворівневою (фронт- і бек-офіс) та реалізується за технологією єдиного вікна.

Встановлено, що головною метою впровадження електронного урядування в Канаді вважається забезпечення її громадян основними та найбільш необхідними послугами, які є доступними в режимі 24/7 та якими можна скористатися де завгодно і коли завгодно.

У Чилі етап розвитку електронного урядування був спрямований на формування нормативно-правової та технічної бази. Першим нормативно-правовим актом щодо розвитку електронного урядування був указ президента 1998 року. Перші закони в цьому напрямі стосувалися безпеки й конфіденційності цифрових даних.

Зауважено, що електронне урядування в Чилі регулюється за принципом, відповідно до якого державні органи не мають права просити й вимагати у своїх громадян надавати документи вдруге, якщо вони вже таку інформацію надавали іншим державним службам. Це означає, що урядові установи Чилі повинні взаємодіяти й обмінюватися інформацією між собою, що передбачає здійснення автоматизації процесу обробки даних.

У підрозділі 4.4 «Трансформація електронного урядування в країнах Азії» досліджено особливості закріплення та функціонування електронного урядування в Сінгапурі, Південній Кореї, Індії, Китаї та Японії.

Встановлено, що однією з перших країн Азії, яка впровадила електронне урядування, є Сінгапур, визначивши своїм пріоритетним завданням реорганізувати державне управління на основі інноваційних принципів комунікації між владними інститутами й суспільством. У Сінгапурі було створено першу у світі державну інтерактивну мультимедійну мережу «Сінгапур-один», що дозволяє ефективно працювати в «інтелектуальному середовищі»: купувати речі, здійснювати банківські операції, читати новини, розважатися. Ключовим лозунгом філософії розвитку електронного урядування в Сінгапурі є такий: «Будь-яка державна послуга, якщо це можливо, повинна бути надана в електронному вигляді».

Головним нормативним документом з впровадження електронного урядування в Індії вважають Стратегію е-уряду Індії. У цій Стратегії описано стан електронної готовності управління уряду Індії, визначено напрями взаємозв'язків і застосування інформації, її систем і комунікаційних технологій у процесах здійснення урядування.

Досвід електронного урядування Китаю поєднав у собі, з одного боку, багатовікову унікальну управлінську традицію, а з іншого – тридцятирічний процес модернізації системи державного управління. Електронне урядування в Китаї розглядають не лише як інструмент контролю зверху, а й як спосіб додаткового контролю знизу, через подачу громадянами скарг і звернень.

Уряд Японії, починаючи з 1999 року, з метою розвитку електронного урядування ініціював формування політики розвитку інформаційних технологій, створення інформаційного й телекомунікаційного мережевого суспільства.

Загалом досвід країн Азії засвідчує, що впровадження електронного урядування сприяє підвищенню ефективності надання державних послуг, зниженню рівня корупції, зменшенню наявного адміністративного тягаря, загальному посиленню демократизації та конкурентоспроможності цих країн. Зазначене стосується й українських реалій у сфері електронного урядування. Нині вітчизняна система електронного урядування певною мірою відповідає міжнародним нормам і стандартам, які базуються на засадах законності та правопорядку. З огляду на організаційно-правовий підхід до вивчення цієї конструкції, констатовано потребу в прийнятті Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо порядку притягнення до відповідальності осіб, уповноважених на виконання функцій електронного урядування».

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове розв'язання наукової проблеми, що полягає в розкритті генезису поняття й сутності організаційно-правових засад електронного урядування як

принципово нового способу здійснення державної влади в напрямі розбудови демократії за допомогою використання широкого спектра новітніх електронних інформаційно-комунікаційних технологій. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на досягнення поставленої мети.

1. Виникнення електронного урядування пов'язане із впровадженням наприкінці ХХ століття в багатьох розвинутих країнах змін у моделях організації адміністрування державного управління, адаптації їх до інформаційних, екологічних, економічних і соціальних наднаціональних викликів часу. Основними критеріями цих моделей були вимоги оптимального співвідношення професійних і технологічних основ в адміністрації.

2. Однією з ключових передумов запровадження в Україні технологій електронного урядування є наявність електронних інформаційних ресурсів, що означені різноманітними формами надання інформації, організаційними й технологічними рішеннями, кількість яких збільшується одночасно зі стрімким розвитком інформаційних технологій.

3. Право на інформацію є основною гарантією розвитку, дотримання та захисту всіх універсальних прав людини. Особливу роль і значення це право почало відігравати в системі електронного урядування під час становлення та розвитку інформаційного суспільства. Саме завдяки активному розвитку сучасних інформаційних технологій, накопиченню та обміну інформацією, а також визнанню значущості знань, право на інформацію відокремилося як самостійне, повноцінно наповнилося, утвердилось і стало фундаментальним правом. На підставі цього поглиблюється питання актуальності його законодавчого регулювання та доктринального дослідження.

Невід'ємними елементами системи електронного урядування є інформація та знання, а право на інформацію, надаючи змогу кожному вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб, лише підтверджує той факт, що воно є його фундаментальним правом. Тобто право на інформацію в сучасному його розумінні має важливе значення для електронного урядування, що виявляється в можливості людини користуватися всіма його благами, а також бути прямо або опосередковано творцем власного майбутнього.

4. Визначено передумови виникнення електронного урядування: формування інформаційних потреб фізичних та юридичних осіб і закріплення функцій органів державної влади з метою задоволення цих потреб; оптимізація та реструктуризація функцій державного управління в процесі розвитку інформаційного суспільства; переформатування урядового порталу, веб-сайтів державних органів влади, що не відповідають сучасним інформаційним потребам; визначення регламенту надання послуг та осіб, відповідальних за процеси здійснення електронного урядування; розроблення стандартів і запровадження електронного документообігу з одночасним використанням цифрового підпису; інтеграція сучасних інформаційних ресурсів у систему електронного урядування; розроблення Стратегії та Програми розвитку

інформаційного суспільства та електронного урядування; створення нормативно-правової бази, яка регулюватиме процес здійснення електронного урядування.

5. Найбільш загальними ознаками впровадження системи електронного урядування є: запровадження в діяльності органів державної влади використання інформаційно-комунікаційних технологій та Інтернету з процедурою надання інформації та можливістю її пошуку за базами даних; надання органами державної влади інтерактивних послуг з можливістю заповнення форм взаємного зв'язку; можливість отримання адміністративно-публічних послуг за допомогою мережі Інтернет тощо. Усі ці дії потребують забезпечення високого рівня безпеки таких послуг, який досягається застосуванням електронних підписів чи сертифікатів або смарт-карток, які уможливають доступ до інформації різних державних установ, використовуючи лише один власний обліковий запис.

6. Доведено, що електронний уряд – це сучасний і модернізований процес здійснення державного управління оснований на нових умовах та потребах розвитку суспільства, метою впровадження якого є збільшення участі населення за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій в процесах державотворення, але при цьому дотримуючись принципів прозорості, відкритості, доступності та орієнтації потреби та інтереси громадян.

Обґрунтовано, що електронний уряд будь-якої країни спрямований на вирішення трьох взаємопов'язаних ключових питань: забезпечення громадян та бізнесу ефективними засобами отримання різноманітних електронних сервісів; забезпечення держапарату ефективними засобами прийняття управлінських рішень і надання адміністративних послуг; організації електронної взаємодії влади, громадян та бізнесу.

7. Встановлено, що основним завданням електронної демократії є спрощення участі громадян у державній політиці на противагу представницькій демократії, якій притаманне масове використання маніпулятивних технологій правлячою елітою та бізнесом. Реалізація цього завдання має підвищити активність виборців, які збайдужіли до державних справ через прийняття більшості рішень за закритими дверима.

Визначено пріоритетні напрями розвитку електронної демократії в Україні: удосконалення нормативно-правової бази з метою оптимізації процесу взаємовідносин населення з державними органами управління з використанням електронних ресурсів; безпосереднє залучення населення до процесів здійснення державної політики та утвердження верховенства права; створення електронних майданчиків для проведення дискусій, обговорення і визначення наявних потреб й інтересів та висловлення власної думки; забезпечення вільного доступу до інформаційних даних щодо діяльності уряду.

8. Доведено, що електронний парламент – це сучасна та повністю нова форма діяльності загальноновизнаного класичного парламенту, яка виникла в результаті інформаційного розвитку суспільства та виражається в більш

ефективному, прозорому й доступному способі здійснення народного представництва й законотворчої діяльності за допомогою використання інформаційно-комунікаційних технологій. Електронний парламент активізує розвиток електронного законодавства, направлений на здійснення кращої інформованості і забезпечення комунікаційного процесу всіх сторін законотворчої діяльності, реалізує принципи представницької демократії, а також направлений на забезпечення більш інклюзивної, дискусійної й колективної форми демократії.

9. Визначено, що електронний суд – це не лише певна форма використання інформаційно-комунікаційних технологій всіма зацікавленими сторонами судового процесу з метою підвищення його ефективності та якості, а й пряма та повноцінна процедура здійснення правосуддя в електронній формі, починаючи від підготовки справи, її розгляду по суті, судових дебатів і закінчуючи ухваленням вироку й оголошенням рішення в електронній формі.

Обґрунтовано, що вітчизняна модель електронного суду має бути органічно інтегрована в систему електронного урядування та розроблена з урахуванням власного досвіду електронного судочинства, уже набутого судовою системою України, а також з урахуванням досвіду функціонування передових іноземних зразків «електронного суду».

10. Встановлено, що електронна адміністративна послуга – це будь-яка державна інформаційна послуга публічно-адміністративного характеру, реалізована за допомогою використання інформаційно-комунікаційних та Інтернет-технологій, які надаються суб'єктам звернення органами державної влади та місцевого самоврядування в електронному вигляді, та має за мету покращення якості й удосконалення процесу їх надання. Надання електронних адміністративних послуг слугує передумовою наближення влади до пересічного громадянина, задоволення його потреб та одним із пріоритетів розвитку електронного урядування у світі, а наявність електронних адміністративних послуг у сучасній державі є одним із критеріїв її повноцінного розвитку.

11. Визначено, що основним призначенням системи електронного документообігу є автоматизація комплексу робіт з електронними документами. Упровадження цієї системи сприяє підвищенню рівня культури діловодства та суттєвій економії коштів, які може бути витрачено на тиражування й пересилання документів. Крім того, впровадження системи електронного документообігу сприятиме зменшенню термінів опрацювання документів, удосконаленню механізму виконання документів, автоматизації однотипних дій, спрощенню процесу використання інформації з документів завдяки розширенню можливості їх пошуку.

12. Визначено, що електронний цифровий підпис – це зашифрований індивідуальний електронно-інформаційний код, створений у результаті криптографічних дій з набору електронних даних, який підтверджує цілісність

і юридичну силу електронного документа й забезпечує ідентифікацію його автора, а також захищає документ від несанкціонованих змін.

13. Передумовою розвитку інформаційної безпеки як сфери правового регулювання є врахування міжнародного правового досвіду провідних зарубіжних країн. Адже в демократичній державі інформаційну сферу складно обмежити національними кордонами. Причому правове регулювання має не лише враховувати норми обраного політичного курсу, а й обов'язково базуватися на наявній практиці та відповідати першочерговим інтересам людей. Становлення правового забезпечення інформаційної безпеки людини відбувається в конкретних історичних умовах і невіддільне від правового статусу людини в державі, ступеня розвитку демократичних процесів та правової культури суспільства.

14. На підставі аналізу міжнародно-правових документів щодо впровадження технологій електронного урядування, виокремлено такі основоположні їх аспекти: спрямованість на потреби громадян та бізнесу; застосування інноваційних методів і рішень; оптимізація процесів взаємодії між державою, громадянами та бізнес-сектором; удосконалення процедур реалізації електронної демократії; високий рівень якості послуг; моніторинг потреб усіх соціальних верств населення та концентрація на найважливіших із них; реалізація електронних послуг за допомогою різноманітних каналів зв'язку; забезпечення захисту інформації в мережі Інтернет; дотримання та захист прав людини; оптимізація діяльності органів публічної влади та всієї системи публічного управління; підвищення інноваційної культури управління.

15. Загальна мета всіх міжнародно-правових документів, у змісті яких закріплено елементи електронного урядування, – це реформування державного управління, підвищення ефективності діяльності держави та визнання пріоритету суспільства, що досягається завдяки реструктуруванню адміністративної системи та реформі державної служби, впровадженню технологій електронного урядування, які забезпечують управління адміністративною системою, інформацією, кадрами, ресурсами, цільовими програмами, а також надання інформації та послуг окремим громадянам, некомерційним організаціям, бізнесу й державним структурам, створення нових каналів для політичної участі громадян, моніторингу й оцінки результатів діяльності держави.

16. Впровадження електронного урядування в найбільш розвинутих країнах Європейського Союзу відбувається під девізом відкритості й підзвітності урядів своїм громадянам, де підзвітність не лише зводиться до надання громадянам інформації в електронному вигляді, а й забезпечується можливістю відкритої оцінки роботи конкретних державних установ і розробленням доступних для населення засобів моніторингу показників їхньої роботи.

17. Створення електронного урядування в країнах Азії неможливе без якісних змін у всіх сферах суспільного життя, передусім у відносинах між

владою та суспільством, інакше кажучи, впровадженню електронного урядування має передувати створення відкритого суспільства й економіки, що передбачає масштабні зміни в інформаційному обміні, створення належних умов доступу громадян і суспільства до всієї необхідної інформації.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

Статті в періодичних наукових фахових виданнях України:

1. Політанський В. Право на інформацію як фундаментальне право людини: досвід країн розвинутої демократії. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1 (76). С. 195–203.
2. Політанський В. С. Інформаційне суспільство в Україні: від зародження до сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 42. С. 16–22. (Серія «Право»).
3. Політанський В. С. Поняття інформаційного суспільства: теоретико-правовий підхід. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 1 (88). С. 77–86.
4. Політанський В. С. Інформація як основоположний елемент інформаційного суспільства. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Т. 2. № 1. С. 21–25.
5. Політанський В. С. Світові моделі та фундаментальні принципи інформаційного суспільства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Т. 1. Вип. 43. С. 34–39. (Серія «Право»)
6. Політанський В. С. Концептуальні ідеї розвитку інформаційного суспільства. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 4. С. 140–144.
7. Політанський В. С. Інформаційне суспільство: виклики для правового регулювання. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 2 (89). С. 68–78.
8. Політанський В. С. Новаційно-правові погляди стосовно стадій розвитку електронного урядування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2018. № 1. Т. 25. С. 162–176.
9. Політанський В. С. Зміст електронного урядування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2018. Т. 25. № 3. С. 196–209.
10. Політанський В. С. Світові моделі електронного урядування: виклики правової сучасності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 2. С. 29–35.
11. Політанський В. С. Електронна освіта як фундамент демократичного та правового майбутнього. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2019. № 3. Т. 26. С. 90–105.
12. Політанський В. С. Електронна демократія як основа демократичного устрою сучасного суспільства. *Приватне та публічне право*. 2019. № 1. С. 8–12.

13. Політанський В.С. Загальна характеристика виникнення, розвитку та функціонування електронного банку. *Право і суспільство*. 2020. № 1. С. 91–97.

14. Політанський В.С. Особливості впровадження та функціонування електронного суду в Україні. *Право і суспільство*. 2020. № 5. С. 35–40.

15. Політанський В.С. Теоретико-правові засади системи електронного документообігу в Україні. *Право і суспільство*. 2021. № 1. С. 22–27.

16. Гетьман Є. А., Політанський В. С., Гетьман К. О. Світовий досвід впровадження електронних адміністративних послуг. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2021. № 1. Т. 28. С. 79–87 (**Scopus**).

17. Гетьман Є. А., Політанський В. С., Семеніхін І. В. Практика впровадження електронних адміністративних послуг в Україні. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2021. № 2. Т. 28. С. 93–104 (**Scopus**).

18. Петришин О. В., Політанський В. С., Самородов А. С. Система електронного документообігу в діяльності країн Європейського Союзу. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29. № 2. С. 15–34.

19. Гетьман Є. А., Політанський В. С., Гетьман К. О. До питання практики становлення та розвитку міжнародної інформаційної безпеки як правового механізму здійснення електронного урядування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. № 1. Т. 30. С. 91–108.

20. Політанський В. С. Практика законодавчого закріплення електронного цифрового підпису в процесі здійснення публічного управління та впровадження цифрових технологій. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2023. Т. 45. С. 255-268.

21. Політанський В. С. Трансформація онлайн-порталів державних послуг електронного урядування в умовах воєнного стану в Україні. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Т. 30. № 2. С. 31-50.

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав:

22. Політанський В. С. Загальна характеристика становлення та розвитку інформаційного суспільства. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2017. № 1(23). С. 18–22.

23. Політанський В. С. Правові погляди на український досвід впровадження електронного урядування. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2018. № 1(29). С. 19–24.

24. Політанський В. С. Електронний уряд як основний елемент структури електронного урядування. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2019. № 3 (37). С. 27–32.

25. Політанський В. С. Правові аспекти електронного парламенту. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 1. С. 162–167.

26. Гетьман Є.А., **Політанський В.С.**, Гетьман К.О. Світовий досвід впровадження електронних адміністративних послуг. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2021. Т. 28. № 1. С. 79-87 (**Scopus**).

27. Гетьман Є.А., **Політанський В.С.**, Семеніхін І.В. Практика впровадження електронних адміністративних послуг в Україні. *Вісник*

Національної академії правових наук України. 2021. Т. 28, № 2. С. 93-104 (Scopus).

28. Politanskyi V., Lukianov D., Ponomarova H., Gyliaka O., Information Security in E-Government: Legal Aspects. *Cuestiones Políticas*. 2021. Vol. 39. № 69. P. 361–372. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3969.22> (Web of Science).

29. Політанський В. С. Міжнародна практика впровадження та функціонування електронного суду з позиції права. *The scientific heritage*. 2021. Vol. 4. No. 58. С. 73–76.

30. Політанський В.С. Концепція електронного цифрового підпису з позиції теорії права. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2022. No. 1. С. 115–118.

Статті, які додатково відображають наукові результати дисертації

31. Politanskyi V.S. Innovative legal views regarding stages development e-government. *Yearbook of Ukrainian law: Coll. of scientific papers*. 2019. № 11. P. 134–144.

32. Hetman Y. A., Politanskyi V. S., Semenikhin I. V. Implementation practice of electronic administrative services in Ukraine. *Yearbook of Ukrainian law: Coll. of scientific papers*. 2022. № 14. P. 255–275.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

33. Політанський В. С. Історія виникнення інформаційного суспільства. *Розвиток правового регулювання у Східній Європі: досвід Польщі та України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Сандомир, Польща 27–28 січ. 2017 р.). С. 24–28.

34. Політанський В. С. Етапи розвитку інформаційного суспільства в Україні. *Законодавство України: недоліки, проблеми систематизації та перспективи розвитку* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Херсон, 10–11 лют. 2017 р.). С. 18–23.

35. Політанський В. С. Передумови виникнення інформаційного суспільства. *Юриспруденція в теорії і на практиці: питання вдосконалення правової грамотності* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 24–25 лют. 2017 р.). Запоріжжя : Класич. приват. ун-т, 2017. С. 16–20.

36. Політанський В. С. Доктрина поняття інформаційного суспільства. *Інновації юридичної науки в євроінтеграційному процесі* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Сладковічево, Словацька Республіка, 10–11 берез. 2017 р.). С. 55–59.

37. Політанський В. С. Еволюція електронного урядування. *Розвиток юридичних наук: проблеми та рішення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Каунас, Литва, 27-28 квіт. 2018 р.). С. 48-51.

38. Політанський В. С. Теоретико-правові засади електронної демократії. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 25–26 січ. 2019 р.). С. 13–16.

39. Політанський В. С. Поняття електронного уряду з позиції теорії права. *Конституційні цінності: правова природа та практика реалізації* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 17 трав. 2019 р.). С. 97–101.

40. Політанський В. С. Сучасні прояви електронної освіти в юриспруденції. *Теорія та практика сучасної юриспруденції* : матеріали XXIV наук.-практ. конф. (Харків, 30 трав. 2020 р.). С. 119–121.

41. Політанський В. С. Іноземний досвід функціонування системи електронного уряду. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики в XXI столітті* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Рівне, 16–17 жовт. 2020 р.). С. 58–61.

42. Політанський В. С. Теоретико-правові засади електронного парламенту. *Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 26–27 лют. 2021 р.). С. 34–39.

43. Політанський В.С. Українські портали електронних адміністративних послуг. *Права людини в сучасному світі: проблеми теорії та практики* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 1–2 жовт. 2021 р.). С. 112–113.

44. Політанський В. С. Європейський досвід впровадження механізмів електронного урядування з позиції теорії права. *Двадцять перші осінні юридичні читання* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 6 жовт. 2022 р.). Хмельницький : Хмельниц. ун-т управління та права імені Л. Юзькова, 2022. С. 86–87.

45. Політанський В. С. Трансформація онлайн-порталів державних послуг електронного урядування в умовах воєнного стану. *Трансформація законодавства в умовах воєнного стану та післявоєнного часу: стан і перспективи* : матеріали круглого столу (Харків, 17 берез. 2023 р.). С. 151–159.

46. Політанський В. С. Зміст доктрини національної інформаційної безпеки Україні в умовах розвитку цифрових технологій. *Захист суверенітету, територіальної цілісності і національної безпеки як спільна справа держави та Українського народу* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 24 берез. 2023 р.) / Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Асоціація українських правників. Київ: ТОВ «Видавничий дім АртЕк», 2023. С. 74-76.

47. Політанський В. С. Трансформація порталу послуг «Дія» електронного урядування в умовах воєнного стану. *Правові засади організації та здійснення публічної влади* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 31 берез. 2023 р.). С. 434–434.

АНОТАЦІЯ

Політанський В. С. Організаційно-правові засади функціонування електронного урядування в Україні. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». – Науково-дослідний інститут публічного права, Центральнотраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Кропивницький, 2024.

Дисертаційне дослідження присвячено вивченню особливостей організаційно-правового регулювання електронного урядування (е-урядування), яке є важливим інструментом розвитку інформаційного суспільства в Україні, визначення напрямів удосконалення вітчизняного законодавства з урахуванням зарубіжного досвіду.

Проаналізовано особливості моделей електронного урядування, таких як: континентально-європейська, англо-американська, азіатська модель, government to government, government to business, government to citizens, government for employers, e-Government 1.0 та e-Government 2.0, що використовують сучасні інформаційно-комунікаційні технології для задоволення потреб суспільства.

Обґрунтовано, що електронний уряд має базуватися на принципах: прозорості; відкритості; підзвітності; доступності; пріоритетності та орієнтації на потреби та інтереси громадян або клієнт-орієнтованості; зручності і простоти використання; бізнес-трансформації; ефективності; якості; безпечності; масштабності рішень; максимальної готовності до дії; грамотності.

Встановлено, що надання електронних адміністративних послуг слугує передумовою наближення влади до пересічного громадянина, задоволення його потреб та одним з пріоритетів розвитку електронного урядування у світі, а наявність електронних адміністративних послуг у сучасній державі є одним з критеріїв її повноцінного розвитку.

Перевагами впровадження електронних адміністративних послуг в Україні визнано: спрощення процесів розроблення державних інформаційних систем і діяльності управління державною інформацією; забезпечення кращої сумісності та взаємодії з іншими державними установами; полегшення можливостей для споживачів в орієнтації та здійсненні онлайн навігації в наборі державних послуг.

Досліджено міжнародні аспекти електронного урядування щодо особливостей його закріплення в міжнародно-правових документах, зокрема з'ясовано, що впровадження електронного урядування в найбільш розвинутих країнах Європейського Союзу відбувається під девізом відкритості й підзвітності урядів своїм громадянам, де підзвітність не лише зводиться до надання громадянам інформації в електронному вигляді, а й забезпечується можливістю відкритої оцінки роботи конкретних державних установ і розробленням доступних для населення засобів моніторингу показників їхньої роботи.

Запропоновано напрями вдосконалення вітчизняного законодавства з питань електронного урядування з урахуванням досвіду країн Європейського Союзу, Американського континенту та Азії.

Сформовано концептуальні підходи та надано авторські пропозиції і рекомендації щодо вирішення наукового завдання з питань удосконалення електронного урядування в Україні в межах його правового регулювання процесів створення інформаційного суспільства.

Ключові слова: електронне урядування, права людини, організаційно-правові засади, інформаційно-комунікаційні технології, право на інформацію, електронний уряд, електронна демократія, електронний парламент, електронний суд, електронні адміністративні послуги, система електронного документообігу, електронний цифровий підпис, інформаційна безпека, міжнародне співробітництво.

SUMMARY

Politanskyi, V.S. Organisational and Legal Principles of Functioning of E-Government in Ukraine – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for obtaining a scientific degree of Doctor of Juridical Science in specialty – 12.00.07 – “Administrative Law and Procedure; Financial Law; Information Law”;. –Scientific Institute of Public Law, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Kropyvnytskyi, 2024.

The thesis studies the specific features of organisational and legal framework for electronic government (e-government), which is an important tool for the development of the information society in Ukraine, and identifies areas for improving domestic legislation with due regard for foreign experience.

The specific features of e-government models are analysed, as follows: continental European, Anglo-American, Asian, government to government, government to business, government to citizens, government for employers, e-Government 1.0 and e-Government 2.0, which use modern information and communication technologies to meet the needs of society.

It is proved that e-government should be based on the following principles: transparency; openness; accountability; accessibility; priority and focus on the needs and interests of citizens or client-orientation; convenience and ease of use; business transformation; efficiency; quality; security; scalability of solutions; maximum readiness for action; literacy.

It is established that the provision of electronic administrative services is a prerequisite for bringing the authorities closer to an ordinary citizen, meeting his or her needs and is one of the priorities for the development of e-government in the world, and the availability of electronic administrative services in a modern state is one of the criteria for its full development.

The benefits of introducing electronic administrative services in Ukraine are as follows: simplification of the development of state information systems and state

information management activities; ensuring better compatibility and interaction with other state institutions; and facilitating opportunities for consumers to find and navigate online the range of public services.

The international aspects of e-government are studied with regard to the specific features of its enshrining in international legal documents, in particular, it is found that e-government in the most developed countries of the European Union is implemented under the motto of openness and accountability of governments to their citizens, where accountability is not only limited to providing citizens with information in electronic form, but is also ensured by the possibility of open evaluation of the work of specific state institutions and the development of accessible means of monitoring their performance indicators.

The author proposes ways to improve the national legislation on e-government with due regard for the experience of the European Union, the Americas and Asia.

Conceptual approaches are formed and the author's proposals and recommendations are provided for solving the scientific task of improving e-government in Ukraine within the framework of its legal regulation of the processes of creating an information society.

Keywords: e- government, human rights, organisational and legal framework, information and communication technologies, right to information, e-government, e-democracy, e-parliament, e-court, electronic administrative services, electronic document management system, electronic digital signature, information security, international cooperation.

**СВІДОЦТВО ПРО ВНЕСЕННЯ СУБ'ЄКТА ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ ДО ДЕРЖАВНОГО
РЕЄСТРУ ВИДАВЦІВ, ВИГОТІВНИКІВ І РОЗПОВСЮДЖУВАЧІВ ВИДАВНИЧОЇ ПРОДУКЦІЇ
Серія ДК № 1537 від 22.10.2003 р.**

Підп. до друку 22.04.2024 р. Формат 60×90/16. Папір офсетн.
Друк різнограф. Ум. др. арк. 1,9. Тираж 100. Зам. № 9904.

---

*РЕДАКЦІЙНО–ВИДАВНИЧИЙ ВІДДІЛ
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка
25006, Кропивницький, вул. Шевченка, 1.
Тел.: (0522) 24–59–84.
Факс.: (0522) 24–85–44.
E-Mail: mails@cuspu.edu.ua*

